عەتا قەرەداخی

گەڕان بەدوای ماناکانی شیعردا

ح
٣١

بۆ برا و هاوڕێی
عەزیزم
کاک فوئاد عەبدوڕەحمان
دیاری و پێشکەشم

٢٠١٦/٨/١٥

گەڕان بە دوای ماناکانی شیعردا

گەڕان بە دوای ماناکانی شیعردا

(خوێندنەوەی هەڵبژاردەیەك لە شیعری کوردی)

عەتا قەرەداخی

سلێمانی ٢٠٠٦

کتێبخانەی گشتی سلێمانی
زنجیرە ١٣١٧١
١٦ / ٤ / ٢٠٠٧

ناوی کتێب: گەڕان بە دوای ماناکانی شیعردا

نووسینی: عەتا قەرەداخی

بابەت: لێکۆڵینەوە

بەڕێوەبەری هونەری: شیروان تۆفیق

مۆنتاژی کۆمپیوتەر: سەیران عەبدولرەحمان فەرەج

هەڵەچنی: نیشتمان محەمەد فاضل

بەرگ: قادر میرخان

سەرپەرشتیاری چاپ: فەرهاد رەفیق

تیراژ: ١٠٠٠ دانە

نرخی: ٢٧٥٠٠٠ دینار

ژمارەی سپاردن: ٤٦٠ ی ٢٠٠٦

چاپی : یەکەم ساڵی ٢٠٠٦

کوردستان -سلێمانی

www.sardam.info

چاپ: دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی

زنجیرەی کتێبی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم
کتێبی سەردەم ژمارە (٣٥١)

سەرپەرشتیاری گشتیی زنجیرە
ئازاد بەرزنجی

پێڕست

١	پێشەکی		٧
٢	مێژووی کوژراو	نالی	١١
٣	لاواندنەوەی تەرمی	سالم	٤٣
٤	ئازادی لە جوگرافیای	کوردی	٧٧
٥	یۆتۆپیای بوون	مەحوی	٩٩
٦	ترسی مردن	مەولەوی	١١٩
٧	دەسەڵاتی جوانی	گۆران	١٤٥
٨	گەڕان بەدوای نەمریدا	گۆران	١٥٩
٩	یۆتۆپیای بەیەك گەیشتن	دڵدار	١٨٥
١٠	کوشتنی دەنگیو پڕۆژەی رابوونەوە	ئەنوەر قادر	١٩٩
١١	قەیرانی شوناس	عەبدوڵا پەشێو	٢٣٨
١٢	پیانۆی ڕۆژهەڵات	کەریم دەشتی	٢٦٤

پێشەکی

گەڕان بەدوای ماناکانی شیعردا ئەو ئامانجەیە کە ئەم کۆمەڵە خوێندنەوەیە لە پێناویدا بەرهەم هاتوون. دیارە لە هەر خوێندنەوەیەکدا ئەرکی گەڕان بەدوای پرسیارەکانی دەق و شێوازی ئاراستەکردنیان و بەدوای ئەوەشدا گەڕان بەدوای مانا و دەلالەتەکانی دەق و جیهانبینی دەقدا لە دەرەوەی دەق بەرهەم نایەت یان ناگاتە ئەنجام. ئەمەش دەمانگەیەنێتە ئەو بەڵگەنەویستەی کە دەق ئەو بابەت و ناوەندەیە کە کاری خوێندنەوەی لەسەر ئەنجام دەدرێت و پرسیار و مانا و دەلالات و جیهانبینی هەموویان لە چوارچێوەی دەقدا ئاشکرا دەکرێن کە ئەویش لە دەقی زیندوودا دەگاتە ئەنجام.

شتێکی ئاشکرایە لە جوگرافیای شیعری کوردیدا ژمارەیەکی هێجگار زۆر دەق هەیە، بەڵام تاکو ئێستا ڕەخنەی کوردی نەیتوانیووە پۆلێنی ئەو هەموو دەقە بکات و هەر هیچ نەبێت دەقی زیندوو لە دەقی نا زیندو جیابکاتەوە، هەر بەو پێیەش شاعیر لە کەسێکی تر جیا بکرێتەوە کە پێیوایە شاعیرە. گرفتی شاعیری کورد ئەوەیە کە بە خۆڕسکی شیعر دەنووسێت و بێ ئاگایە لە چەمکی شیعر و لە ئەرکی شیعر و لە مەعریفەی شیعری. بێ ئاگایە لەوەی کە چۆن خەیاڵ و ئەندێشە و ئەست بەشداری دەکەن بۆ بارگاوی کردنی زمان بە مانا و دەلالات و مەعریفەی جۆراوجۆر، هەر ئەم بێ ئاگاییە وایکردووە کە نووسراوێکی بێ گیان ، نووسراوێکی بێ مانا، نووسراوێکی خاڵی لە دەلالات و مەعریفەت، نووسراوێکی خاڵی لە ئێستاتیکا، نووسراوێکی خاڵی لە سیحری جوانی.. نووسراوێکی هەژار و دوور لە هەموو بنەماکانی شیعر بەرهەم بهێنێت واتە نووسراوێك کە رووتکراوە بێت لە شیعرییەت. دیارە شیعر لەسەر بنەمای ئامادەبوونی ئەو ڕەگەزانەی پێشەوەو بەرهەمهێنانی شیعرییەت بەرهەم دێت کە بەداخەوە ژمارەیەکی کەم لەو لێشاوە

نووسینەی کە ئێستا بەناوی شیعرەوە فرێدەدرێتە نێو جوگرافیای نووسینی کوردییەوە ناسنامەی شیعری هەیە یان دەقی زیندوی خاوەن ناسنامەیە.

پێم وایە بەهەڵەدا نەچووین ئەگەر بڵێین شیعری کلاسیکی کوردی بەپێی ئامادەبوونی لە جوگرافیای شیعری کوردیدا رووبەرێکی فراوانتر داگیر دەکات و دەتوانین ژمارەیەکی هێجگار زیاتر دەقی زیندووی خاوەن پرسیار و خاوەن جیهانبینی جۆراوجۆر ببینین لە شیعری کلاسیکی کوردیدا، هەرچەندە بەداخەوە تاکو ئێستاش کارێکی کەمی خوێندنەوە لە سەر شیعری کلاسیکی کوردی کراوە، ئەوەشی کراوە زیاتر کارێکی سەرپێییو بەپێی هەندێ پێوانەی دەرەوەی دەق کراوە، هەر ئەوەش وایکردووە کە دەقە زیندووەکانی شیعری کلاسیکی ئێمە بێدەنگ بکرێن و گوتاری شیعری ئەو قۆناغە نەگاتە مێژووی دوای خۆی یان مێژووی ئێستا. ئەو ناوەشی کە بۆ شاعیرانی کلاسیکی ئێمە ماوەتەوە لەسەر بنەمای تێگەیشتن نییە بەو ئەندازەی کە لە دەرەوەی دەقەکانیان جۆرێك لە پیرۆزی بەناوی تایبەتی خۆیان بەخشراوە.

ئێمە لێرەدا هەوڵماندواە خوێندنەوەی چەند نموونەیەکی دیاری شیعری کلاسیکی کوردی بکەین کە لەوەشدا هەوڵمانداوە خۆمان بە ناوە دیارەکانەوە خەریك بکەین لەوانەش نالی، سالم، کوردی، مەحوی، مەولەوی، هەروەك بەدوای ئەمانیشدا چەند نموونەیەکی شیعری نوێی کوردیمان هێناوەتە بەردەم لێدوان بەو ئومێدەی کە هێڵێکی هاوبەش، یان ڕوانینی هاوبەش لە ڕووی بەرهەمهێنانی شیعریەت و پرسیاری شیعری و جیهانبینی و مانای شیعرییەوە بدۆزینەوە لە نێوانیاندا کە مەبەست لەم قسەیەش ئەوە نییە کە ئەم کۆمەڵە دەقەی لێرەدا شیمانکردونەتەوە هەمان پرسیار بەرز بکەنەوەو هەمان جیهانبینی بەرهەم بهێنن، نەخێر بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە هەریەکە لەم دەقانەی لە دوو توێی ئەم کتێبەدا شیکراونەتەوە توانای هەڵگرتنی زیاتر لە پرسیارێك و زیاتر لە دەلالاتێکیان هەیە و زیاتر لە مانا و زیاتر لە جیهانبینییەك بەرهەم دەهێنن، کە ئەوەش خاسێتی دەقی زیندووە.

لە هەمان کاتدا هەوڵمانداوە خوێندنەوەی دەقە کلاسیکییەکان و دەقە نوێیەکان بەهەمان میتۆدی ڕەخنەیی بکەین، تا بزانین ئایا دەشێ بە هەمان میتۆدی ڕەخنەیی

دەقی جیاواز لە رووی بنیادی زمانی و لە رووی قۆناغی مێژوویی بەرهەم هێنانەوە بخوێنینەوە؟ دیارە میتۆدە ڕەخنەییەکان لە پێناوی شیکردنەوەی دەق و شۆڕبوونەوە بۆ نێو قولایی دەق و ئاشکراکردنی ئاستە نەبینراوو نادیارەکان هاتونەتە کایەوە، ئەویش بەمەبەستی ئاشکراکردنی گوتاری دەق.

خوێنەری بەرێز ئەم کۆمەڵە شیکردنەوەیەش هەوڵێکی تری متەوازیعانەی منە لە بواری ڕەخنەی ئەدەبیدا، لە کاتێکدا کە نێوەندی ڕۆشنبیری کوردی لە رووی ڕەخنەوە لە قەیرانێکی خنکێنەردایە دڵنیام کە چەندین دەقی زیندووی شیعر و چیرۆك بێ قسە لەسەر کردن دەڕۆن و لە مێژوویی بەرهەمهێنانیاندا نابنە بابەتی قسە لەسەرکردن و بەو پێیەش شوێنی ئەو دەقانە لە بزوتنەوەی ئەدەبی ئێمەدا دەرناکەوێت، بەمانایەکی دی ئەو قەیرانە وا دەکات کە چەندین دەقی خاوەن دەنگ لەگەڵ فڕێدانیان بۆ نێو جوگرافیای ڕۆشنبیری کوردی بێدەنگ بکرێن یان بکوژرێن، ئەویش لەبەر لاوازی ڕەخنەی کوردی و تەنانەت نەبوونی خوێنەری جدیش.

٢٠٠٥/٦/٢٠

ترسی مردن و ئەفسانەی ئاوی حەیات
لە شیعری "وادەی سفیدەی.." مەولەوی دا

مەولەوی یەکێکە لەو شاعیرە دیارانەی کە لە مێژووی شیعری کوردیدا جێگای دیاری هەیە، ئەویش بەهۆی ئەو دەقانەیەوە کە بەرهەمی هێناون، دەقەکانی شیعری مەولەوی خاوەنی تایبەتمەندی خۆیانن چ لە رووی بنیادی شیعرییەوە چ لە رووی پرسیاری شیعری و ئەو جیهانبینییەوە کە هەڵیدەگرن.

سەرەتا جێگای خۆیەتی ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە مەولەوی لە سەدەی نۆزدەیەمدا ژیاوەو ئەزموونی شیعری ئەم لە رووی مێژووییەوە ناکەوێتە پێش ئەزموونی شیعری شاعیرانی بابانەوە چونکە بەلای کەمەوە مەولەوی لە دوای هەر سێ کوچکەی بابان کۆچی دوایی کردووە و نزیکەی سی و پێنج ساڵیش دوای دەسەڵاتی میرنشینی بابان ژیاوە (١٨٠٤-١٨٨٢) مەبەستمان لەم قسەیەش ئەوەیە کە دەبوا کاریگەری ئەزموونی شیعری بابان (نالی، سالم، کوردی) بە ئەزموونی مەولەوییەوە دیاربوایە، ئەویش لە رووی زمان و بنیادی دەق و جیهانبینی شیعرییەوە. بەڵام دەتوانین بە ئاشکرا ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە مەولەوی کاریگەری ئەزموونی شیعری بابانی پێوە دیار نییە.

لەرووی بنیادی شیعرییەوە، شاعیرانی بابان لە دوای ئەزموونی دیاری شیعری گۆرانی کە بە کێشی پەنجەیە، ئەمان دەستبەرداری ئەو شێوازەی نووسین بوون و لەسەرکێشی شیعری عەرەبی یان باشتر بڵێین لەسەر کێشەکانی خەلیلی ئەحمەدی فەراهیدی شیعریان نووسیووە. ڕەنگە ئەوەش لە رووی پایەکانی گوتاری نەتەوەییەوە بەخاڵێکی لاواز سەیر بکرێت بۆ شاعیرانی بابان، چونکە شیعری کوردی کە بە کێشی پەنجە نووسراوە بەلایەنی

کەمەوە لە کوردستانی ژێر سایەی فارسەکان و باشوری کوردستانیشدا، پشتی بەستووە بە ڕەگەزێکی خۆماڵی کوردی کە ئەویش کێشی فۆلکلۆری کوردییە، کە لە هەمان کاتدا کێشی گاتاکانی ئایینی زەردەشتیش کە بە ئایینی کۆنی کورد و ئێرانیەکان دادەنرێت بەهەمان کێش بووە. بەڵام شاعیرانی بابان دەستبەرداری ئەو کێشە نەتەوەییە، یان میللییەی کورد بوون لە نووسینی شیعرداو پەنایان بردۆتە بەر بەکارهێنانی کێشە عەرەبییەکان، دیارە کاریگەری کەلتوری ئیسلامی لەوەدا دەوری خۆیی بینیووە، بەڵام پرسیارەکە لێرەدا ئەوەیە ئایا بۆچی مەولەوی نەکەوتۆتە ژێر کارتێکردنی ئەو کاریگەرییەوە؟ ئایا بۆچی مەولەوی بە کێشی فۆلکلۆری کوردی یان کێشی پەنجە شیعر دەنووسێت لە کاتێکدا لە پێش ئەوو لە سەردەمی ئەویشدا لە سنووری دەسەڵاتی باباندا بە کێشەکانی فەراهیدی شیعری کوردی نووسراوە؟

بە بۆچوونی من لە پلەی یەکەمدا لەبەر ئەوەی مەولەوی لە سنووری میرنشینی باباندا نەژیاوە و دیارە هۆی پەیوەندیکردنی ئەو سەردەمەش زۆر لاوازبووە بۆیە دەشێ کەمتر ئاگاداری ئەزموونی شیعری بابان بووبێت، لەلایەکی ترەوە مەولەوی لە قوڵایی هەوراماندا ژیاوە و هەم ئەزموونی پێشتری شیعری گۆرانی و هەموو بەرهەمی دەوڵەمەندی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی هەورامان و هەمان پاشماوەی دەوڵەمەندی کەلتوری زەردەشتی ئەو ناوچەیەی لەبەردەستدا بووە، هەم ئەو ناوچەیەی کە ئەوی تێدا ژیاوە واتە هەورامان سەرباری ئەوەی کە فەتحی ئیسلامی گەیشتۆتە ئەوێ و خەڵکەکەی بوونەتە ئیسلام و چەندین مەلای شارەزای وەکو مەولەوی تێدا هەڵکەوتووە، بەڵام کەلتوری عەرەبی و کەلتوری فارسی و کەلتوری تورکی نەیانتوانیووە لەو ناوچەیەدا بە تەواوی رەگ و ڕیشە داکوتن و جێگا بە کەلتورو رەسەنایەتی کوردی لەق بکەن. مەولەوی کوڕی ئەو زەمینەو واقیعە بووە، زەمینە و واقیعێك کە رەگ و ریشەی رەسەنایەتی کوردی هەمیشە تیایدا بەهێز بووە، هەر ئەوەش هۆکاری سەرەکییە بۆ ئەوەی مەولەوی بە کێشی پەنجە یان بە کێشی فۆلکلۆری کوردی شیعر بنووسێت و لە پاڵ ئەوەشدا فەزای دەقەکانی فەزای ئەو سروشتە و ئەو واقیعە بێت کە تیایدا بەرهەم هاتوون و چەندین رەمز و هێما و ئاماژە و توخمی ئەفسانە و فانتازیای کوردی و زەردەشتی بووبنە ڕەگەزی

بەرهەم هێنانی دەقەکانی لەلایەکی ترەوە زۆرێك لەوانەی کە خەریکی شیعری مەولەوی بوون پێیان وایە مەولەوی رابەری شیعری رۆمانسییە و هەندێکیشیان زیاد لە سنوور پێی لێ دادەگرن و پێیان وایە مەولەوی لە پێش شاعیرانی رۆژئاوادا رۆمانسییەتی بەرهەم هێناوە. راستە شیعری مەولەوی خاڵی نییە لە رەگەزەکانی شیعری رۆمانسی، بەتایبەتی لەوەسفی سروشت و کارپێکردنی رەگەزی خەیاڵدا، بەلام ئەوەی ئاشکرایە رۆمانسییەتی رۆژئاوا لە ئەنجامی شۆڕشی پیشەسازی و ئاڵۆزبوونی پەیوەندی کۆمەلایەتی و ژیانی شارەوە سەری هەڵداوە و گەڕانەوەی مرۆڤ لە واقیعی ئاڵۆزی شار و پەیوەندییە ئاڵۆزەکانی ژیانی کۆمەڵگای پیشەسازی شارەوە بۆ نێو پانتای هێمن و ژیانی سادەی نێو سروشت و خۆ رزگارکردن لەو ژیانە ئاڵۆزە و گەڕانەوە بۆ نێو سروشت بە مەبەستی حەوانەوەو ئاسودەیی خاڵی سەرەکی و بەرنامەی رۆمانسییەتی رۆژئاوایە.

بەلام مەولەوی خۆی لە نێو سروشتی جوان و سادە و پڕ هێمنی هەورامانـدا ژیاوە و لە راستیشدا لە قۆناغی ژیانی مەولەویدا کۆمەڵگای کوردی وەکو کۆمەڵگای ناو سروشت حساب دەکرێت و نەك پەیوەندی ژیانی ئاڵۆزی شار دروست نەبووە، بەڵکو لە کوردستاندا (شار) بەو مانایەی خاسێتی شاری هەبێت دروست نەبووە، کەواتە هیچ پاڵنەرێك لە ئارادانەبووە بۆ ئەوەی لە رووی فیکرییەوە وای لە مەولەوی کردبێت بیر لە رزگار بوون بکاتەوە و بۆ ئەو مەبەستەش بگەڕێتەوە بۆ نێو پانتایی سروشت، لە هەمان کاتدا خەیاڵی مەودا فراوانی مەولەوی زادەی ئەو زەمینە جوگرافیەیە کە تیایدا ژیاوە، هەستی جوانی پەرستی و بالآ دەستبوونی لەوەسفی جوانیدا زادە و بەرهەمی ئەو واقیعەیە کە تیایدا پەروەردە بووە، بە مانایەکی دی مەولەوی وێنەی ئەو واقیعەی گرتووە کە تیایدا ژیاوە، کە بوونی ئەوی پێوە بەند بووە، کە بینین و بیستن و هەستکردن و چێژ وەرگرتنی ئەوی بەرهەم هێناوە. بە مانایەکی دی ئامادەبوونی رەگەزەکانی رۆمانسیەت لە بەرهەمی شیعری مەولەویدا پەیوەستە بە پەیوەستبوونی ئەنتۆلۆژیانەی مەولەوی خۆیەوە بەو جوگرافیایەی کە تیایدا ژیاوە، نەك سەرهەڵدانی رۆمانسیەت یان دەرکەوتنی رەگەزەکانی رۆمانسییەت لە ئەزموونی ئەودا بەرهەمی پەرەسەندنی پەیوەندییە کۆمەلآیەتیەکان و زادەی قۆناغێکی مێژوویی بن کە ئەو قۆناغە لە رۆژئاوا قۆناغی

سەرهەڵدانی رۆمانسیەتە واتە گەڕانەوەی تاکەکەس بۆ ناوەوەی خۆیی و بۆ نێو سروشتو بۆ خۆ دەربازکردن لە فشار و جەنجاڵی پەیوەندییەکانی کۆمەڵگای شار و تەکنۆلۆژیا.

لێرەدا هەوڵدەدەین خوێندنەوەی یەکێك لە شیعرەکانی مەولەوی بکەین و لە رووی شیکردنەوەی بنیادی دەقەکەوە و بەدوای ئەو پرسیارانەدا بگەڕێین کە بەرزی دەکاتەوە.

وادەی سفیدەی شکۆفەی پیرین

شکۆفەی باخچەی پیری دڵگیرین

شکۆفەی باخچەی پیری سفیدەن

سەرمایەی میوەی عیرفان هەر ئیدەن

نە باخچەی سونبول تار مووی تاردا

سپی شکۆفەی پیری دیاردا

مەولەوی لەم شیعرەیدا بەرجەستەی دەرکەوتنی نیشانەکانی پیری دەکات لە ژیانی خۆیدا. دیارە دەقەکانی مەولەویش هەمان شێوەی شیعری کلاسیکی کوردی ناونیشانیان نییە مەگەر بەدەگمەن، لە دیوانەکەشیدا کە مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەریس کۆی کردۆتەوەو لێکی داوەتەوە و پاشان چاپی کردووە شیعرەکان بە پێی یەکەم پیتی یەکەم دێڕی شیعرەکە ریزکراون، ئەوەش وا دەکات کە مێژووی نووسینی دەقەکان و شوێنیان بە پێی مێژووی نووسینیان دیاری نەکرێت و هەر بەو پێیەش ئاستی بەرەو پێشەوە چوونو زیاتر پێگەیشتنی ئەزموونی ئەم شاعیرە بە ئاسانی دیاری نەکرێت، ئەمەش ئەوەمان لا دروست دەکات کە نەزانین ئەم شیعرە کە گوزارشت لە قۆناغی بەرەو پیری چوونی مەولەوی دەکات، ئایا لە ڕاستیدا بەرهەمی ئەو قۆناغەیە یان دەشێ بەرهەمی قۆناغێکی زووتر و هی سەردەمی لاوێتی بێت و مەولەوی بە خەیاڵ بگات بەو قۆناغە و وێنەی خۆی لەو قۆناغەدا کە هێشتا بە چاو نەیبینیووە بە خەیاڵ بەرجەستە بکات.

بەهەرحاڵ کارەکە بەهەر جۆرێکیان بێت ئەوا ئەو دەلالەتە بەرهەم دێت کە ترس لە پیری ئامادەبوونی هەیە، چونکە ئەوە ئاشکرایە پیری لەگەڵ خۆیدا مەسەلەی مردن لە نەستی مرۆڤدا دەکاتە ڕەگەزێکی ئامادە کە ترسی هەمیشەیی بەرهەم دێنێت. لێرەشەوە

لە ئاستی نەگوتراودا مەسەلەی ململانێی نێوان ژیان دۆستی و مەرگ دۆستی دێتە ئاراوەو نەك تەنیا مرۆڤ بەڵکو زیندەوەران بە گشتی لە سروشتی پێکهاتنیاندا ژیان دۆستن، تەنانەت ئەگەر بگەنە ئاستی کوشتن و وێرانکردنی ژیانی ئەوانی تر، ئەوە هێشتا بە گوێرەی خۆیان ژیان دۆستن.

مەولەوی وەسفی باری تەمەنی خۆی دەکات و ئەو وەسفکردنەش لەگەڵ ڕەگەزەکانی سروشتدا هاوشێوە دەکات، یان باشتر بڵێین ڕەگەزەکانی سروشت قەرز دەکات بۆ ئەوەی وەسفی خۆیی و تەمەنی خۆیی‌و دەرکەوتنی سیمای پیری لە خۆیدا پێ بکات. کاتێ باسی ئەوە دەکات کە کاتی دەرکەوتنی خونچەی یان گۆپکەی سپییە لە سیمای ئەودا، ئەو خونچە سپیانەش نیشاندەری هاتنی قۆناغی پیرین، قۆناغی پیریش برتییە لە قۆناغی خەم و خەفەت و دلگرانی. شاعیر خۆی هاوشێوە دەکات لەگەڵ درەخت یان گوڵداو مووی سپی سەروریشی هاوشێوە دەکات بە گۆپکە و خونچەکانی ئەو درەختە، لەم هاوشێوەکردنەشدا درەخت وەکو ڕەگەزێکی نێو سروشت دەبێتە پنتی جێگیر و ئەمی مرۆڤ بەو بەراورد دەکرێت ئەمەش ئەو دەلالەتە هەڵدەگرێت کە سروشت وەکو سەرچاوە سەیر دەکرێت و هەموو ڕەگەزەکانی تر بە مرۆڤیشەوە بەوەوە بەند و پەیوەستن و بۆ ئاشکراکردنی هەر خاسێت و حاڵەتێکی مرۆڤ شاعیر خۆی کە نوێنەری مرۆڤە بە سروشت یان بە توخم و ڕەگەزەکانی سروشت بەراورد یان هاوشێوە دەکات، ئەمەش ئەو مانایە بەرهەم دێنێت کەلای مەولەوی بۆ دەرخستنی هەر بارو حاڵەت و تەنانەت بەهایەکی مرۆڤ بەهێزترین شتێك کە مرۆڤ بەرزبکرێتەوە بۆ ئاستی هاوشێوە کردن یان تەنانەت بەراوردکردن لەگەڵیدا سروشت و توخمەکانیەتی ئەمەش گەورەیی و جوانی و بەهاداری سروشت لە ڕوانینی ئەوی شاعیرەوە دەردەخات.

دیسان مەولەوی ژیان هاوشێوە دەکات لەگەڵ باخچەدا، دیارە خونچەی باخچەیەکی لاو ئاڵ و سور و ڕەنگاوڕەنگە، بەڵام خونچەی باخچەیەکی پیر، ناتوانێت ببێتە هەڵگری ڕەنگی ئاڵ و سور و ڕەنگەکانی تر، بەڵکو یەك سیمای دەبێت کە ئەویش سپێتییە، کە بە گوێرەی مرۆڤ سپێتی خاسێتەکانی قۆناغی پیرێتییە. لەم هاوشێوەکردنەشدا شاعیر نەهاتووە لاوێتی پڕ لە چالاکی خۆی، لاوێتی پڕ لە حەز و ئارەزوو، هەڵچوونی خۆی

هاوشێوە بكات بە خونچەی تازە شكۆفە كردوو كە هەڵگری گەوهەری جوانی و رۆحی خاوێنی بۆن و بەرامە و سەرچاوەی كێش كردن و بەستنەوەی سەرنجە، بەڵكو هاتووە خونچە هاوشێوە دەكات لەگەڵ دەركەوتنی خاسێتەكانی پیری لە سیمای خۆیدا لەوەشدا هەمان رەنگی سپی مووەكانی خۆی دەبەخشێت بە خونچەی درەخت و گوڵەكان. ئەمەش لە گەوهەردا جێگیری خاسێتی خونچە و گۆپكەی درەختەكان نیشان دەدات، تەنانەت ئەگەر بە پێی سووڕی سروشتی خۆیان لە گۆڕاندا بن، ئەوا لە خولی ساڵانەی خۆیاندا جارێكی دی لە سەرەتاوە دەست پێدەكەنەوە تاكو جارێكی تر دەگەنەوە بە قۆناغی پیری، لێرەدا لە ئاستی نەگوتراودا ئەو مانایە بەرهەم دێت كە مەولەوی خوازیاری ئەوەیە كە ئەمی مرۆڤیش لە سروشتدا هەمان شێوەی رووەك بە گشتی یان گوڵەكان بە تایبەتی هەمان ئەو سووڕەی ژیانی هەبوایە و هەمیشە لەگەڵ هاتنی وەرزی بەهاردا جارێكی دی سەرلەنوێ بژیایەتەوە و گۆپكە و خونچەی نوێی بكردایەتەوە.

مەولەوی لە هاوشێوەكردنی مرۆڤدا بە باخچە بە تەواوەتی خاسێتەكانی ئەو دوولایەنەش هاوشێوە دەكات بەوەش مرۆڤ وەكو ئەفریدەیەكی دیاری ئەم گەردوونە وەك باخچە یان باخ سەیر دەكات، بەرهەمی پیربوونی باخ و باخچە كە لە خونچەكانەوە بەرهەم دێت میوە و بەروبوومەكەیەتی، لە راستیشدا هەر خولێكی ژیانەوەی دار و درەخت بە مەبەستی دیسانەوە بەرهەم هێنانەوەی ئەو بەرەیە كە دەیدات، بە واتا گەیشتن بە ساتەوەختی بەرهەم هێنان و پێگەیشتنی ئەو بەرهەمە و بەخشینی ئیتر قۆناغی بەرەو كۆتایی بە گوێرەی ئەو سووڕە دەست پێدەكات، ئەمەش ئەوەمان بۆ ئاشكرا دەكات كە هەموو لە دایكبوونێك لە پێناوی جۆرێك لە بەرهەم هێناندایە. هەركاتێ ئەو بەرهەم هێنانە گەیشتە ئەنجام ئیتر ئەركی سروشتی ئەو بوونەوەرە چ مرۆڤ بێت یان زیندەوەرەكانی تر یان رووەك ئەوە تەواو بووە، هەر بەو پێیەش مانەوەی لە ژیاندا لە دوای ئەوە دەشێ بایەخێكی ئەوتۆی نەبێت.

لە كاتێكدا بەرهەمی قۆناغی پێگەیشتن و پیری درەخت میوەكەیەتی، بە هەمان شێوە بەرهەمی قۆناغی پێگەیشتن و بەرەو پیری رۆیشتنی مرۆڤ پێگەیشتنی عەقڵیەتی، بە واتایەكی دی دەركەوتنی خاسێتەكانی پیربوون لە روخساری مرۆڤدا كە لە پلەی

یەکەمدا سپی بوونی مووەکانە، لەگەڵ خۆیدا دەرکەوتنی قۆناغی پێگەیشتن دەهێنێت، قۆناغی پێگەیشتن ئەگەر بە گوێرەی درەخت میوەکەی بێت ئەوا بە گوێرەی مرۆڤ عەقڵ و لێکدانەوە و تێگەیشتنە، لێرەدا مەولەوی لە ئاستی نادیاری دەقەکەیدا دەیەوێت بڵێت قۆناغی گەنجی و هەرزەکاری و هەڵچوونی ئەو بەرەو کۆتایی ڕۆیشتووە و قۆناغی پێگەیشتنی عەقڵ و ڕوانین و لێکدانەوە و تێگەیشتنی دەستی پێکردووە. ڕاستە لە پشتی باسکردنی مەسەلەی پیربوونەوە، ترس لە مردن ئامادەبوونی هەیە، بەڵام مەولەوی دەیەوێت بەڕوانینێکی کراوەتری مرۆڤێکی ئاسۆ ڕووناکەوە سەیری دنیا بکات و هەر جوڵە و گۆڕانکارییەکیش لە ژیانی تایبەتی خۆی یان مرۆڤ بە گشتی ببەستێتەوە بە پەرەسەندن و گۆڕانەکانی زیندەوەرانەوە لە سروشتدا. بەڕووەکیشەوە ئەمەش لە ئاستێکی تردا سەرنجمان بەلای ئەو بۆچوونەدا ڕادەکێشێت ئایا هێزی بزوێنەری هەموو شتەکان لەم گەردوونەدا لە گەوهەر و ماهیەتی شتەکان خۆیاندایە یان هێزێکی باڵا لە سەرەوە و لە دەرەوەی خودی شتەکان دەیان جوڵێنێت؟ ئایا سەرلەنوێ بوونەوەی سوڕی ژیانی درەخت، یان ڕووەك بە گشتی پەیوەندی بە دەسەڵاتی ئەو هێزە باڵا دەرەکیەوە هەیە یان ملکەچی گۆڕانکارییەکانی سروشت و یاساکانی سروشتە؟ ئایا مرۆڤ و زیندەوەرانی تریش هەر هەمان ئەو یاسایانە نایانبەن بەڕێوە؟ ئەی بۆچی هەمان یاسا ناسەپێندرێ بەسەریاندا و بۆچی هەمان سووڕی زیندوبوونەوە و ژیانەوەیان نییە؟

باقەی زوێری و زاری و دڵگیریم

پەی پەی زیاد کەرد پەژارەی پیریم

ئاخر رۆی وەها نەوجەوانیمەن

ئەوەڵ رۆی پایز زیندەگانیمەن

لەگەڵ چوونە پێشەوەی تەمەن و زیاتر بەرەو پیری چووندا خەم و پەژارە زیاد دەکات، بە مانایەکی دی لەگەڵ هەڵچوونی تەمەندا خەم و پەژارەی ئەوی شاعیر گەورەتر دەبێت، دیارە هۆکەشی ئاشکرایە لەگەڵ هەڵکشانی تەمەندا مرۆڤ هەست بە نزیکبوونەوەی کۆتایی دەکات، بە واتا ناراستەوخۆ ترسی مردن و کۆتایی هاتنە کە وا لە مرۆڤ دەکات خەم و پەژارەی زیاتر بێت، لێرەدا ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە مەولەوی

بە هوشیارییەوە سەیری ژیان و مردن دەکات و بە ئاگایە لەوەی کە چەندێ تەمەن هەڵبکشێت ئەوەندەش مردن نزیك دەبێتەوە، بە واتا لەگەڵ دەرکەوتنی هەر نیشانەیەکی پیریدا زەنگێکی وریاکردنەوە بۆ کۆتایی هاتنی ژیان لێدەدات. لێدانی هەر زەنگێکیش لەگەڵ خۆیدا رووبەری ترس فراوانتر دەکات بە جۆرێك کە مرۆڤ وەکو ئەفریدەیەکی بێ دەسەڵات لە بەردەمی ئەو ترسەدا نیشان دەدات.

مەولەوی رایدەگەیەنێت کە دوا ڕۆژی گەنجێتی تێدەپەڕێ و یەکەم ڕۆژی قۆناغی پیری دەست پێدەکات، هەڵبەت ئەوەش لە ڕێگای بە ئامرازکردنی ڕەگەزەکانی سروشت و گەردونەوە نیشان دەدات، لەوەشدا دوا رۆژی بەهار و یەکەم رۆژی پایز بۆ کۆتایی هاتنی سەردەمی گەنجێتی و دەستپێکردنی قۆناغی پیرێتی دێنێتە سنووری دەقەکەوە و ئەو پەیوەست بوونەی مەولەوی بۆ بەکارهێنانی ڕەگەزەکانی سروشت و گەردون بە گشتی ڕوانینی ئەو نیشان دەدات بۆ پەیوەستبوونی مرۆڤ بە سروشتەوە، ئەمەش دەرئەنجامی ژیانی تایبەتی مەولەوییە لە نێو سروشتی جوانی هەورامان و بە ئاشکرا هەستکردن بە جوانی بەهار کە ئەو وەکو شاعیر سەردەمی لاوێتی وەکو جوانی بەهار دەبینێ بە هەموو ڕەگەزەکانیەوە، هەروەك سەردەمی پیریش بە ترسناك و مات و پڕ لە خەم و پەژارە دەبینێت، هەمان شێوەی مات و مەلولی و رووتی و بێ بەرگی پایز. ئەم بەراوردکردنە لە کەلتوری کوردیدا ئامادەبوونێکی مێژوویی هەیە و هەمیشە بەهاری پڕ لە جوانی و چالاکی ئەو ڕەگەزە جێگیر بووەیە کە سەردەمی لاوێتی لەگەڵدا هاوشێوە دەکرێت، هەروەك پیری و بەرەو کۆتایی چوونی تەمەن لەگەڵ پایزدا هاوشێوە کراوە، بەجۆرێك کە پایز وەکو فەزای مردن و کۆتایی هاتنی ژیان سەیر دەکرێت.

هەستکردنی مەولەوی بەوەی کە سەرەتای پایزی تەمەنی دەست پێدەکات، وای لێدەکات لە بەرامبەر ترسێکی خنکێنەردا رابووەستێت ترس لە کۆتایی و مردن. بە مانایەکی دی مەولەوی لە ئاستی نادیاری دەقەکەیدا لەوە دەدوێت کە مرۆڤ هەرچەندە لە قۆناغی لاوێتیدا کە قۆناغی چالاکی و زیندەگانیە، دنیا دۆستی و ژیان ویستی بە جۆرێك دەسەڵاتی بەسەردا دەکات کە هەست بکات نەمرە و بیر لە مردن نەکاتەوە، بەڵام کاتێ سیمای پیری لە روخساریدا دەردەکەوێت کە ئەویش پێش هەموو شتێ لە سپی بوونی

مووەکاندا بەرجەستە دەبێت، ئەوا ترسێك سەرهەڵدەدات کە هەڕەشە لە بوونی دەکات، ئەویش هەستکردنە بە نزیکبوونەوەی مردن، هەر ئەو هەستە وا دەکات وردە وردە رووبەری ترس لە بوونیدا فراوانتر دەبێت کە ئەویش ترسی مردنە.

هەناسەم چون بای خەزان مەخێزۆ
پەی پەی بەرگ شاخ شادیم مەڕێزۆ
خەدەنگ بالاّم چەمان کەمان وەرد
راست وەنیشانەی فەنا روو ئاوەرد
کەم کەم پیری خەم وەقامەت مدۆ
دەم دەم وەعدەی رۆی قیامەت مدۆ
پیری یەکسەر زۆر جەزانووم سەندەن
سەر وە گەردندا هەر وە زۆر مەندەن

مەولەوی وەسفی سروشتی خۆیی و خاسێتەکانی خۆی دەکات و لەو وەسف کردنەشدا بە گشتی دەیەوێت زەمینە بۆ نیشاندانی پیری و سەلماندنی پیربوونی خۆی ئامادە بکات، لەو ئاقارەشدا باری بەرەو پیربوونی خۆی بە هاوشێوە کردن لەگەڵ توخم و ڕەگەزەکانی سروشتدا نیشان دەدات. خۆی دەشوبهێنێت بە سروشتی پایز و هەناسەیشی دەشوبهێنێت بە بای پایز ئەو بایەی کە لە دەمی گەڵا ڕێزاندا هەڵدەکات و گەڵای درەختەکان دەوەرێنێت. ئەمەش ئەوە دەردەخات کە مەولەوی خۆی وەکو سروشت دەبینێت کە ئەو بایەی وەسفی دەکات لە خودی ئەو سروشتەوە هەڵدەکات و لە هەمان کاتیشدا بەشێك لە ڕەگەزەکانی تری ئەو سروشتە (گەڵاکان) دەوەرێنێت. ئەمەش ئەو دەلالەتە هەڵدەگرێت کە هەر ڕەگەز و توخمێك لەم سروشتەدا لە بوون و پێکهاتەی مادیانەی خۆیدا هۆکارەکانی بەرەو پیربوون و لەناوچونیشی ئامادەیە، هەروەك بەپێی هەمان لێکدانەوە لە گەردوندا لە پشتی یان لە هەناوی هەر ڕوخاندن و لەناوچوونێکدا، سەرەتای لەدایکبوونەوەیەکی نوێ هەیە، ئەمەش ئەو گۆڕانە دیالێکتیکیەیە کە بەردەوامی هەمیشەیی و نەمری گەردون بەرجەستە دەکات.

کاتێ ئەم بەرەو پیری دەچێت و پایزی تەمەن و وەرزی خەزانی دەست پێدەکات، شادی و ئاسودەیی لەژێر کاریگەری فراوانبوونی رووبەری خەم و پەژارەی هاتنی ئەو وەرزەدا وەکو گەڵای پایز دەوەرن، بە واتا لە کاتێکدا کە شادی و ئاسودەیی و چالاکی و زیندەکانی مرۆڤ پەیوەندی بە قۆناغی گەنجێتییەوە هەیە کە گەنجێتی بریتییە لە بەهاری تەمەن، بە هەمان پێودانگ پایزی تەمەن وەرزی خەم و پەژارە و رەنگ زەردی و مەلولی و راوەستانە لە بەردەم چاوەڕوانی هاتنی لەشکری مەرگدا. مەولەوی ژیانی خۆی لە ساتە وەختی بەرهەم هێنانی دەقەکەدا دەشوبهێنێت بە پایز و لە پایزیشدا جەخت دەکاتە سەر ئەو ماوەیەی کە گەڵاڕێزانی تیا دەگاتە ئەنجام، مەبەست لەم بەرجەستە کردنەش نیشاندانی ئامادەبوونی مەترسی هەمیشەیی مەرگە لە ساتەوەختی پیریدا، بەهەرحاڵ تاکو ئێستاش لە ئاستی گوتراوی دەقەکەدا ئەوە دیارنییە ئایا مەولەوی لەبەردەم ترسی مەرگی فیزیکی خۆیدا راوەستاوە یان سەرهەڵدانی پیری بۆتە هۆی هەرەس هێنانی هەندێ لە تواناکانی سەردەمی لاوێتی و ئەو هەرەس هێنانەش لە رووی مەعنەوییە بە جۆرێك لە مردن سەیر دەکات و هەست بەوە دەکات کە مردنی بەشێك لە توانا فیزیکییەکانی، دەرکەوتنی نیشانەی مردنی هەمیشەییەتی.

مەولەوی وەسفی بەژن و باڵای خۆی دەکات لە دوو ساتەوەختی جیاوازدا، یەکەمیان ساتەوەخت و قۆناغی گەنجێتییە کە تیایدا بەژن و باڵای رێك بوو قنج راوەستاوە، قۆناغی ئێستاش کە باڵای چەماوەتەوە. لە قۆناغی یەکەمدا باڵای راست و رێك هەڵچووی بەڵگەی بەرزبوونەوە و هەڵچوون و گەشەکردنە، بەڵام کاتێ ئەو باڵایە کوڕ دەبێتەوە چاو هەمیشە روو لە زەوییەو ئاڕاستەی ڕوانین هەمیشە بەرەو خوارەوەیە کە ئەوەش ماناى (گۆڕ) و گەڕانەوە بۆ ئامێزی خاك هەڵدەگرێت، ئەگەر لەدایکبوون هاوشێوە بکرێت لەگەڵ سەرەتای دەستپێکردنی زیندەگانی لە سروشتدا واتە خاك بکرێتە هاوشێوەی دایك، ئەوا کاتێ ژیان لە ئامێزی دایکەوە دەست پێدەکات، لەگەڵ ئەم دەستپێکردنەدا لە ناوەوە ڕا ئاماژەی گەڕانەوە بۆ ئامێزی دایك ئامادەیە کە ئەو دایکەی هەموو بوونەوەران دەگەڕێنەوە بۆ ئامێزی و تێکەڵاوی دەبنەوە خاکە، مرۆڤ زیاتر لە دەرکەوتنی خاسێتەکانی پیریدا هەست بە گەڕانەوە بۆ ئامێزی خاك دەکات، هەر بۆیە سروشتیش

وای ڕێکخستووە کە لە پیریدا ڕوانینی مرۆڤ ئاڕاستەی خاك دەکات و چاوانی وەکو کەوان ئاڕاستەی خاك دەکرێت تاکو ئەو کاتەی دواتیری دەهاوێژێ و بەوەش بوونی خۆی کۆتایی پێدێت و بەدوای تیرەکەدا بەرەو ئامێزی خاك دەگەڕێتەوە پیری لەگەڵ هاتنی خۆیدا بەژن و باڵای دەچەمێنێتەوە، هەتا ئاستی چەمانەوە زیاد بکات ئاڕاستەی ڕوانین و سەرنجدانی بەرەو خاك ڕێکتر و نزیکتر دەبێتەوە، بەجۆرێك کە خاك لەبەر دیدەی ون نابێت، بەوەش جار لە دوای جار مردن نزیك دەبێتەوە تا ئەو کاتەی ڕوانینی لەگەڵ خاکدا جووت دەبن و چاوی دەلکێت بە خاکەوە و هیچ ماوەیەکی فیزیکی لە نێوان چاوی خاکدا نامێنێت ئەوەش سەرەتای دەستپێکردنی تێکەڵاو بوونیەتی لەگەڵ خاکدا کە ئەوەش یەکەم چرکەساتی کۆتایی هاتنی ئەم دنیاو یەکەم چرکەساتی دەستپێکردنی ئەو دنیایەتی کە بە پیریدا تێپەڕی، واتە پیری بریتییە لە قۆناغی گواستنەوە لە گەنجێتییەوە بۆ مردن، کەواتە پیری ئەو قۆناغە راگوزارییە ناجێگیرەیە کە بارگە کراوە بە ترس و نیگەرانی و دڵەڕاوکێ لە بەرامبەر مردندا و لە هەمان کاتیشدا قۆناغی خەم و پەژارە و لاواندنەوەی رابردووی بەسەرچووە واتە رابردووی لاوێتی.

پیری لە وەسفەکانی مەولەویدا پەیوەست دەکرێت بە قیامەتەوە واتە هەتا تەمەن بچێتە سەرەوە و پیری بەرەو دوا قۆناغی بڕوات ئەوە نزیك بوونەوە لە قیامەت دەبێتە شتێکی چاوەڕوانکراوتر، دیارە ئەوەش ئاشکرایە تەمەن لە سەرەتاوە کە هەڵکشان و بەرەو گەورەبوونی چوونە زۆر بە هێواشی دەڕوات چونکە ئاڕاستەی جوڵە بەرزبوونەوەیە هەر جوڵەیەکی ئاڕاستە بەرزبوونەوەش هێواشە، بەڵام دەستپێکردنی قۆناغی پیری کە ئاڕاستە جوڵەکەی دابەزینە گوڕ و خێراییەکی زیاتری هەیە، هەر ئەوەش وا دەکات کە مەولەوی کاتێ هەست دەکات قۆناغی پیری تەمەنی دەستی پێکردووە، هەست بەوە دەکات بە خێرایی لە مردن و ڕۆژی قیامەت نزیك دەبێتەوە. ئەو هێزەی کە ئەم هەستەی لای مەولەوی دروستکردووە، هێزی ترسە، ترس لە مردن و کۆتایی هاتنی ژیان. لێرەدا ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات ئایا بۆچی پیاوێکی بڕواداری وەکو مەولەوی لە مردن دەترسێت لە کاتێکدا بەپێی بنەماکانی ئایینی ئیسلام دەبێ مرۆڤی بڕوادار و پەیڕەوکەری وەکو مەولەوی بچێتە بەهەشت، ئایا دەبێ ژیانی ئەم دنیا بە

هەموو کێشەکانیەوە لەو بەهەشتە خۆشتر بێت کە لە قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەردا باسکراوە؟ یان لە راستیدا مەولەویش وەکو هەموو بڕوادارێکی تر دەترسێت راستەوخۆ بەهەشتی پێنەبڕێت و بەشی ئەوە گوناهی هەبێت کە بیخاتە بەردەم مەترسی ئاگری دۆزەخەوە ئەگەرچی بۆ کاتێکی کورتیش بێت. بوونی ترسێکی لەم جۆرەش رووبەرێکی فراوانی لە نەستی هەموو بڕواداران داگیر کردووە و هەر ئەو ترسەش وا دەکات کە پەیوەستبوون بە بنەماکانی ئایین و جێبەجێکردنی ئەرکە ئاینییەکان بەهێزتر بکات.

ئەم ترسە، واتە ترس لە مردن وای لە مەولەوی کردووە کە هەست بکات هێزی بە پێوە ڕاوەستانی نەماوە، ڕاستە ئەو لە رووی بایۆلۆژییەوە پیربووە و ئاستی چالاکی و هێزو توانای جەسەدی و فیزیکی لاواز بووە، بەلام لەگەڵ ئەم بارە جەستەییەشدا ترس لە مردن لە رووی مەعنەویشەوە زیاتر ئەوی شاعیری لاوازکردووە، بەجۆرێك کە ترس و پیری واتە لاوازی جەستەیی و لاوازی مەعنەوی پێکەوە زەمینەی خۆ ئامادەکردن یان بەلایەنی کەمەوە زەمینەی چاوەڕوانی کردنی ئەوی شاعیر بۆ مردن دەڕەخسێنێت کە ئەوەش دەشێ تەنیا لە سنووری خەیاڵدا بێت و لە واقیعدا بوونی نەبێت، ئەمەش لە سنووری دەقێکی شیعریدا زیاتر لێکدانەوەی بۆ دەکرێت چونکە ئاشکرایە شیعر بەرهەمی خەیاڵ و نەستە.

مەولەوی کاتێ هەست بە لاوازی ئەژنۆکانی دەکات و واهەست دەکات کە توانای ئەوەیان نەماوە لاشەی لەسەریان بووەستێت، لە هەمان کاتدا هەست دەکات (ملی)یشی توانای ئەوەی نەماوە سەری هەڵبگرێت. لە ئاستی یەکەمدا لاوازی ئەژنۆکانی ڕوخاندنی توانای فیزیکی ئەو نیشان دەدات، لە ئاستی دووەمیشدا لاوازی ملی بۆ هەڵگرتنی سەری واتە ناوەندی بیرکردنەوە و تێڕامان و بڕیاردانی پێکەوە قۆناغی شکستی جەستەیی و مەعنەوی ئەوی شاعیر نیشان دەدات، دەشێ لە پێش قۆناغی پیریدا یەکێك لەو دوو ئاستە هەرەس بهێنێت بەهۆی هەر رووداو یان گۆڕانکاری و کاریگەرییەکی ناوەکی یان دەرەکیەوە، بەلام پیری ئەو قۆناغەیە کە بە سروشتی توانای جەستەیی و مەعنەوی مرۆڤ هەرەس پێدەهێنێت. مەولەوی کاتێ وەسفی جەستەی خۆی دەکات کە چۆن بەرەو

پیری چووە و چۆن ئەندامەکانی لەشی توانای چالاکی و جێبەجێکردنی کارەکانی خۆیان نەماوە، ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە ترسی لە کارکەوتن و مردنی تەواوەتی هەموو جەستەی نزیك بۆتەوە، مەولەوی ئەم حاڵەتەی خۆی ئاشکرا دەکات، بەڵام ئایا مەبەستی ئەو لەم ئاشکرا کردنە چییە؟ ئایا بۆ ئاشکراکردنی ئازارەکانیەتی بەو ئومێدەی کە ئاشکراکردن و بەشداریکردنی خەڵکی لە بەئاگابوون لەو ئازارانەدا بە مەبەستی سووککردنی ئاستی ئازارەکانە. یان مەولەوی لەم ئاشکرا کردنەدا دەیەوێت بێ توانایی و لەکارکەوتنی خۆی رابگەیەنێت بە مەبەستی لابردنی بەرپرسیارێتی و ئەرکی سەرشانی لە کۆمەڵگادا؟ یان لە بنەڕەتەوە ئەم شیعرە لە قۆناغی پیریدا نەنووسراوە و بەڵکو لە بنەڕەتەوە ترسی ئەو لە مردن وەکو ترسی ئەنتۆلۆژیانەی هەربوونەوەرێك گەیاندویەتیە ئەو ئاستەی کە هەست بکات مردن لە هەر چرکەساتێکدا هەڕەشەی لێ دەکات، وەکو چۆن کەسێکی پیر و بەساڵداچوو هەست بە نزیکبوونەوەی ئەو مەترسیە دەکات؟

ساقی، پام بەستەی زنجیر پیرین
دەسم دامانت وادەی دەس گیرین
چابوك بەو رەفتار بێ درەنگەوە
خەرامان بەو ناز باڵای شەنگەوە
جامت جەم ئاسا لەب رێزکەر جەمەی
پێم نۆشکەر وەیاد بەزم ئاراکەی
مەستی وە پیران جوانی مدۆ
هێز دوو بارەی زرانی مدۆ
پێم دەر تا پەی پەی پێوە هەی کەروون
رای سەخت سارای مەحشەر طـەی کەروون

مەولەوی پێشتر وەسفی پیری خۆی دەکات و لەو ئاقارەشدا ناکارایی خۆی دەردەخات و رووبەری ترس لە مردن لە بوونی ئەودا فراوان دەبێت لە م کاتەدا مەولەوی بە دوای رزگاربووندا دەگەڕێت، رزگاربوون لە مەترسی مردن، بۆ ئەو مەبەستەش دەشیا باسی

ژیانی درێژی خۆیی لەو دنیادا بکردایەو لەوە بدوایە کە چۆن بە ئومێدی بەدەستهێنانی بەهەشتەوە ئەم دنیای کورت تەمەن بەجێدەهێڵێت و بەرەو ئەو دنیای نەبڕاوە هەنگاو دەنێت. لێرەدا جارێکی تر ئەو پرسیارە سەر هەڵدەداتەوە ئایا کامیان خۆشترە لە تێڕوانینی مرۆڤێکی خاوەن بڕواوە ژیانی کورت تەمەن و پڕ لە کێشە و پڕ لە دڵە ڕاوکێو ترس لە ئاینده یان ژیانی ئەو دنیای ئامێزی بەهەشت کە ژیانێکی هەتاهەتاییو پڕ ئاسودەیی و یەقینی هەمیشەییە؟

مەولەوی لە سنووری دەقەکەدا بەو ئاڕاستەیە ناڕوانێت کە ترسی کۆتایی هاتنی ژیانو دڵەڕاوکێی بەردەم مردن لە بەرامبەر ئومێدی بەدەستهێنانی بەهەشتدا بڕەوێتەوە، بەڵکو بە ئاڕاستەیەکی تر کار دەکات، ئاڕاستەی گەڕان بە دوای ڕزگارکەردا، ئەگەر چی ئەو ڕزگارکەرە لە سنووری خەیاڵدا وێنە بکێشرێت و لە مەستیدا بەدی بێت، لێرەدا لە ئاستی ئاشکرای دەقەکەدا مەولەوی پەنا دەباتە بەردەم ساقی و داوای مەیی لێ دەکات، ئەم پەنابردنەش بۆ مەی ئامادەبوونێکی بەردەوامی هەیە لە ئەزمووونی شیعری مەولەویدا. بێگومان مەولەوی دەزانێت کە مەی ناتوانێت لە مردنی ڕزگاری بکات بەڵام ئەگەر بۆ ماوەیەکیش بەهۆی مەستیەوە ئەو ترسەی لە بیر بچێتەوە ئەوە هێشتا بۆ ئەم جۆرێك لە ئاسودەیی فەراهەم دەکات. کەواتە پەنا بردن بۆ مەی بە مەبەستی لەیادکردنە نەك ڕزگار بوون، کە هەروەك ساقی دەوری شێخ دەبینێ و مەولەویش وەکو سۆفیەك ئومێدی ئەوەی هەیە کە شێخ ڕزگاری بکات، بە واتا مەی زیاتر پەیوەستە بە ڕوانینی سۆفیانەی ئەوەوە. لێرەدا ئەو پرسیارە سەر هەڵدەدات ئایا ئەو هێزە چییە کە وا لە مرۆڤ دەکات خۆی لە حەقیقەتی تاڵی مردن بێ ئاگا بکات و نەیەوێت لێی بدوێت، لە کاتێکدا دڵنیایە کە ڕزگاربوونی نییە؟ دیارە ئەو هێزەی کەوا لە مرۆڤ دەکات مردن لە بیر خۆی بباتەوە غەریزەی ژیان دۆستی مرۆڤ و ڕێکخستنی سروشتە بۆ بەردەوامبوونی ژیان، لە کاتێکدا هەمووومان دەزانین کە مردن لە هەر چرکە ساتێکدا دەشێ کۆتایی بە ژیانمان بهێنێت کەچی ئێمە ئەو مەترسیە بەلاوە دەنێین و بە ئومێدی ژیانی هەمیشەین، ڕاستە مەولەوی و زۆرێك لە شاعیرانی تریش بەرجەستەی (ترس) لە مردنیان کردووە لە بەرهەمەکانیاندا، دیارە ئەو بەرجەستە کردنەش بەرهەمی نەستە

لە کاتێکدا شیعر خۆی زادەی خەیاڵ و نەستە واتە ترس لە مردن شتێکە لە نەستدا ئامادە بوونی هەیە.

لەو حاڵەتەشدا مەولەوی پەنا دەباتە بەر مەی بەو ئومێدەی رووبەری ترس تەسك بکاتەوە، بەو مەبەستەی بۆ ساتێك ئاگای لە ژیان و مردن نەمێنێت، مەولەوی ڕوودەکاتە ئەوی مەی گێڕ و وەسفی باری جەستەی و دەرونی خراپی خۆیی بۆ دەکات بەو ئومێدەی ئەوی مەی گێڕ سۆز و بەزەیی بۆی بجولێت و داواکارییەکەی جێبەجێ بکات. مەولەوی وەسفی حاڵەتی خۆی دەکات کە دیلی دەستی پیرییە و پیری بە کۆت و زنجیر دەست و قاچی ئەمی پێوەند کردووە، دیارە ئومێدی دیل هەمیشە رزگاربوونە، کەواتە لێرەدا مەسەلەی ئازادی و چەمکی ئازادی دێتە ئاراوە، مرۆڤ بە سروشتی بە ئازادی ئەفریدە کراوە و لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا ئەو ئازادییەی لێ زەوتکراوە، هەمیشەش خەون بە ئازادییەوە دەبینێ و بە ئومێدی دەستەبەرکردنیەتی، بەڵام کاتێ مرۆڤ دەبێتە دیلی دەستی پیری و ئازادی جوڵە و ئازادی کاری لێ داگیر دەکرێت و لە پاڵ ئەوەشدا مردن هەرەشە لە ژیانی دەکات، هیچ دەروازەیەکی کراوەی بەرەو ئازادی لە بەردەمدا نامێنێت، بەڵکو بە پێچەوانەوەمردن هەموو ئازادییەکی لێ داگیر دەکات، بەڵام ئەگەر کەسێك بە ئومێدی ئەو دنیای تەمەن درێژ و بە ئومێدی بەهەشت بژی ئەوا دەشێ هیوای بەدەستهێنانی ئازادی رەها لەو دنیادا هەبێت بەڵام مەولەوی لە ئاستی بینراوو نەبینراوی دەقەکەیدا ڕوانینێکی لەو جۆرە پێشکەش ناکات کە بە ئومێدی ئازادی سایەی بەهەشت بێت، دەشێ هەر ئەو بێ ئومێدییەش وەهای لێ بکات لە ساتەوەختی هەستبە پیری کردنیدا هەموو هەوڵێك بدات بۆ دواخستنی مردن و مانەوەی بەزیندوێتی، ئەو دەزانێت لە پیری رزگاری نابێت و دەشزانێت کە پیری زیندانە بۆ جەستە و بۆ رۆحیش بەڵام هێشتا ژیانی بە پیری لە مردن پێ پەسەند ترە، ئەمەش حاڵەتێکی سروشتیە لە ژیانی مرۆڤ و سەرجەم زیندەوەرانی تریشدا.

مەولەوی لەم بارە ناهەموار و بارگەکراو بە ترسەی ژیانی پیری خۆیدا داوا لە مەی گێڕ دەکات کە بە خێرایی و بە چوست و چالاکیەوە بێتە پێشەوە و فریای بکەوێت و دەرمانی دەردەکەیی پێشکەش بکات کە ئەویش (مەی)ە دەشێ مەی دەلالەتی ئاوی

حەیات هەڵبگرێت، بەو پێیە مەی گێڕ دەبێتە رزگارکەر، کەواتە لەم لێکدانەوەیاندا مەولەوی بەدوای جۆرێك لە نەمریدا دەگەڕێت، ئەو نەمرییەش بە نۆشکردنی ئاوی حەیات دەگاتە ئەنجام، لەم بارەدا لێکچوون لە نێوان مەی و ئاوی حەیاتدا دروست دەبێت، بە تایبەتی پەنابردن بۆ مەی لە شیعری کوردی کلاسیکی و تەنانەت شیعری نەتەوەکانی تریشدا دیاردەیەکی لەبەرچاو بووە، بە گوێرەی شاعیرانی کلاسیکی ئێمە بەگشتی بڕوادر بوون و پێناچێت لە واقیعدا ئەهلی مەی خواردنەوە بووبن، بۆیە مەی لە ڕوانینی ئەوانەوە بە دوو ئاراستە دەوری رزگارکەری بینیووە، یەکەمیان وەکو هۆکارێك بۆ مەستبوون و لەیادکردنی کێشەکانی ژیان و ترسی پیری و مردن، دووەمیان ڕوانینیان بووە بۆ مەی وەکو ئاوی حەیات کە نەمریان پێدەبەخشێت و ترسی مردن دەسڕێتەوە.

مەولەوی ساقی دەدوێنێ و لەو وەسفەشدا کە بۆ ساقی دەیکات دەردەکەوێت کە ساقی ئافرەتە واتە ڕەگەزی بەرامبەر ئەوەتا دەڵێت "چابوك بەو رەفتار بێ دڕەنگەوە/ خەرامان بەو ناز باڵای شەنگەوە" ئەمەش ئەوە دەردەخات کە لە واقیعدا ئەو ڕووداوەی کە مەولەوی وەسفی دەکات بوونی نییە چونکە نەك لە سەردەمی ژیانی مەولەوی و لە مێژووی بەرهەم هێنانی دەقەکەدا، بەڵکو لە ئێستاشدا لە کۆمەڵگاکەی مەولەویدا ئافرەت مەیگێڕ نییە لە مەیخانەکاندا، بۆیە لێرەوە دەگەڕێینەوە بۆ ئەو بۆچوونەی کە مەولەوی لە جوگرافیای خەیاڵدا وێنەی مەیخانە و ساقی کە ئافرەتی شۆخ و شەنگ بەناز و بە لەنجە و لارە، دەکێشێت و خۆیشی وەکو پیری مەیخانە پێشکەش دەکات کە تاکە ڕێگای رزگاربوونی پەنابردنە بۆ مەی، لێرەشەوە دەگەینەوە بە هەمان لێکدانەوەی پێشتر کە مەی لە ڕوانینی مەولەوییەوە ئاوی حەیاتە و ساقیش دەوری پێشکەشکەری ئەو ئاوە دەبینێت.

مەولەوی داوا لە ساقی دەکات کە جامی مەی بۆ پڕ بکات، هەمان شێوەی جەمشید، ئەو جامەش لە یادی کەیخەسرەوی شای ئێراندا نۆش بکات. مەولەوی لە ڕێگای بە ئامرازکردنی (مەی) و ناوهێنانی (جەمشید و کەیخەسرەو)ەوە مەسەلەی ئامادەبوون و دەسەلات دێنێتە بەردەم لێدوان. هەریەکە لە جەمشید و کەیخەسرەو لە مێژووی خۆیاندا خاوەنی دەسەلاتی دیاربوون و ئەو دەسەلاتەش وەهای لێکردون کە

ئامادەبوونیان لە مێژوودا بۆ تۆمار بکات، لێرەدا لە ئاستی نەگوتراوی دەقەکەدا ئارەزووی پەیداکردن و بە دەستهێنانی دەسەلآت دێتە ئاراوە، بە واتا مەولەوی وەکو هەر کەسێکی دی خوازیاری بەدەستهێنانی دەسەلآتە، ئەو دەسەلآتە هەر شێوەیەك بێت گرنگ نییە، دەسەلآتی شیعری، کۆمەلآیەتی، سیاسی، ئاینیی، گرنگ ئەوەیە ئەو بتوانێت لە مێژوودا ناوی بە زیندویی بمێنێتەوە هەمان شێوەی جەمشید و کەیخەسرەو، دەشێ پەنابردن بۆ مەی کە پێشتر بە ئاوی حەیات لێکمان دایەوە، لە پێناوی بەدیهێنانی نەمریدا بێت، دیارە مرۆڤ لە ژیانی هەمیشەییدا دەتوانێت دەسەلآت بەدەست بهێنێت، بەلایەنی کەمەوە دەسەلآتی مانەوە و ملکەچ نەکردن بۆ پیری و بۆ مردن.

مەولەوی هەرچەندە ترسی مردن وای لێدەکات پەنا بباتە بەر مەیگێڕ بەو ئومێدەی کە مەی لە مەترسی مردن و کۆتایی هاتن دووری بخاتەوە، ئەویش لەو رووەوە یان مەستی بکات و بێ ئاگا بێت لە ئازارەکانی پیری و ترس و دلەراوکێی مردن، یان لەو رووەوە کە مەی هێما بێت بۆ ئاوی حەیات و نەمری بۆ دەستەبەر بکات. بەلآم زوو تێدەگات کە مردن شتێکە دەربازبوون لێی مەحالە، بۆیە ئەمجارە داوای مەی دەکات بەو ئومێدەی مەی هێز و چالاکی پێببەخشێت هەتا لە رۆژی حەشردا و لە مەیدانی حەشرکردندا چالاکانە بتوانێت رێگا بکات و تێبپەڕێت، لێرەدا ئەو پرسیارە سەرهەلدەدات ئایا دەشێ بۆ کەسی خاوەن بڕوا بە مەستی بچێتە بەردەم رۆژی لێپرسینەوە، یان لە راستیدا (مەی) لەم بارەیاندا هێمایە بۆ هێزی بڕواو جێبەجێ کردنی ئەرکە ئایینییەکان؟ یان (مەی) لای مەولەویش وەکو شاعیرانی تری کلاسیك یەکێکە لە ڕەگەزەکانی بنیادنانی شیعر و لە راستیدا رۆلێکی ئەوتۆی نییە لە بەرهەمهێنانی مانا و دەلالەتی دەقەکاندا؟ مەولەوی لەم بارەدەرونیەدا کە ترس و نیگەرانی لەلایەك و بە پێی داواکەی خۆی لە ساقی مەستیش لەلایەکی ترەوە داگیر کردووە، هەست دەکات دەنگێك وریای دەکاتەوە، ئاشکرا نییە ئەوە دەنگی ناوەوەیە، دەنگی دەرون و ویژدانە یان دەنگی دەرەوەیە، گرنگ ئەوەیە ئەو دەنگە یەقینی مردنی دێنێتەوە یاد و نامەی رابردووی خۆیی دەخاتە بەرچاو، هەتا بزانێت چۆن خۆی بۆ لێپرسینەوە ئامادە دەکات.

لە کاتی ئەم وریاکردنەوەیەدا مەولەوی جوگرافیای خەیاڵ بەجێدەهێڵێت کە پێشتر لە کاتی هەستکردنیدا بە پیری لەو جوگرافیایەدا فەزای رزگاربوون لە پیری و لە مەترسی مەرگی دروست کردبوو، ئەویش لە رێگای پەنابردن بۆ ساقی و داواکردنی مەیەوە، یان لە ئاستێکی تردا داواکردنی ئاوی حەیات. بەڵام دەنگێك بە ئاگای دێنێتەوە لە جوگرافیای خەیاڵەوە دەیگێڕێتەوە بۆ باری راستەقینەی خۆیی و راستەوخۆ وێنەی خۆیی لەو تەمەنەدا بەرچاو دەکەوێت کە لە دەقەکەدا بەرجەستەی کردووە، وێنەی پیرێکی لەکارکەوتوو کە لەبەردەم دەروازەی مەرگدا راوەستاوە، دیارە ئەو بە ئاگاهێنانەوەیە راستەوخۆ دەیگێڕێتەوە بۆ ساتە وەختی هەست بە پیری کردن و بۆ نیگەرانی ساتەوەختی هەستکردن بە نزیکبوونەوەی مەرگ.

زرنگەی گۆش وێم پێم ماچۆ وەتاو
گاهێ خەبەردار، گاهێ سەرحەساو
من پەمەی غەفڵەت کەرکەردەن گۆشم
هیچ وەکەس نییەن نە گۆش نەهۆشم
نەی گوزەرگای تەنگ بازار چەپ گەرد
هەرکاتێ زانای ئەجەل سمکۆ کەرد

مەولەوی باسی باری تایبەتی خۆی دەکات کە چۆن پیری و مردنی بیرچووەتەوەو سەرباری ئەوەش نە ئاگای لە خۆیەتی و نەئاگای لە کەسی تریش هەیە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە ئەوی شاعیر لە بارێکی نائاساییدایە بارێك کە لە خۆی و لە دەرەوەی خۆیشی بێ ئاگایە. مرۆڤی ئاسایی لە دوو باردا ئاگای لە خۆی و لە دەرەوەی خۆی نامێنێت، یەکەمیان لە ساتەوەختی ترسی لە رادەبەدەردا، دووەمیان لە ساتی مەستبوونی نائاساییدا، کەواتە بێ ئاگایی بوون لە خۆو لە دەرەوەی خۆ بەگوێرەی ئەوی شاعیری لە ئاستی یەکەمدا دەرئەنجام و بەرهەمی پیرییە، لەلایەك دەشێ پیری بۆ خۆی ئاستی بە ئاگایی لاواز بکات، لەلایەکی ترەوە پیری لەگەڵ خۆیدا مەترسی مردن دێنێت، دەشێ ئەو مەترسیەش وا لە مرۆڤ بکات کە ئاستی هەستکردن و بە ئاگایی لاواز بکات، هەروەك مەستیش پەیوەندی مرۆڤ بە خودی خۆی و بەدنیای دەرەوەش لاواز دەکات، مەولەوی

بەهەردوو ئاڕاستەکە زەمینەی بۆ بێ ئاگایی خۆی ئامادەکردووە، بەجۆرێك خۆی وەکو کەڕ نیشان دەدات بەرامبەر بەوەی کە دەبێ بیبیستێ، دیسان لە رووی هەستکردنیشەوە وای نیشان دەدات بە هەستیش بێ ئاگایە لەوەی کە لە دەرەوەی ئەو روودەدات یان ئەوەی ئاڕاستەی دەکرێت. لێرەدا مەولەوی وێنەی کەسێتییەکی پەرتبوو لە خۆیی و لە دەرەوەی خۆیشی پێشکەش دەکات، دیارە ئێمە دەزانین یەکێك لە ڕەگەزەکانی شیعر خەیاڵە و ناکرێت شیعر بە بێ ئامادەبوون و بەشداریکردنی خەیاڵ بەرهەم بێت، بەڵام یەکێك لە پایە سەرەکییەکانی شیعری رۆمانسی ئەوەیە کە شاعیر دەگەڕێتەوە بۆ ناوخۆیی و هەموو گوزارشتکردنەکانی پەیوەست دەبن بە دەربڕینی مەسەلە زاتیەکانی خودی شاعیرەوە، راستە مەولەوی لە کێشەی پیری دەدوێت وەکو مەسەلەیەکی زاتی خۆی، بەڵام لە راستیدا مەسەلەی پیری مەسەلەیەکی مەوزوعییە و کێشەی سەرجەم مرۆڤایەتییە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە مەولەوی لە ڕێگای بەرجەستەکردن و دواندنی مەسەلە زاتیەکانی خۆیەوە لە مەسەلەیەکی فراوانتر دەدوێت کە ئەویش مەسەلەی پیری و مردنە، بە واتا لە ئاستێکی قوڵتردا مەولەوی لە مەسەلەی بوون و مردن دەدوێت، لێرەوە دەردەکەوێت کە مەولەوی هەر بە سادەیی لە باسی پیری و لە کارکەوتنی توانای جەستەیی خۆی نادوێت، بەڵکو لە پشتی ئەو ئاستە دیارەی دەقەکەوە پەیوەندی دیالیکتیکانەی نێوان مەرگ و ژیان دەردەکەوێت، مەولەوی بەشێوەیەکی ئاشکرا هەڵوێستی ژیان دۆستی خۆی نیشان دەدات بەوەی کە دەیەوێت مردن لە بیرببباتەوە یان مردن دووربخاتەوە، ئەمەش ئەگەر بۆ کەسێك کە بڕوای بە زیندوبوونەوە نەبێت کارێکی ئاسایی بێت چونکە وای ببینێت کە مردن کۆتاییە و جارێکی تر زیندو نابێتەوە، ئەوە بێگومان بۆ کەسێکی بڕواداری وەکو مەولەوی ئاسایی نییە لە کاتێکدا چاوەڕوانی ئەوە دەکات کە لەو دنیای تەمەن درێژ و نەبڕاوەدا بەهەشتی دەست بکەوێت ئەو بەهەشتەی کە لە قورئاندا باس کراوە و مرۆڤ ئاواتەخوازی ئەوە دەبێت کە پێی بگات، بەڵام سەرباری بەڵێن پێدانی بەدەستهێنانی ئەو بەهەشتە بۆ کەسی بڕوادار کەچی هێشتا مەولەوی دەیەوێت نەمرێت و ئەم دنیایە بەجێ نەهێڵێت، بەواتا مەولەوی نایەوێت ئەم دنیای کورت تەمەن بکات بە قەزاوەگێڕی ئەو دنیای تەمەن درێژ. ئەمەش هەڵوێستێکە

بە پێچەوانەی هەڵوێستی گشتی ڕێبازەکانی تەسەوفەوەیە، لێرەدا ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە هەرچەندە مەولەوی پەیوەستی ڕێبازی نەقشبەندی بووە، بەڵام ڕوانینێکی سۆفیانەی بۆ مەسەلەی ژیان و مردن نەبووە، بەڵکو ڕوانینی کەسێکی عەلمانی بۆ مەسەلەی مردن و ژیان هەبووە، دەشێ لە ئاستێکی نەگوتراودا هەمان هەڵوێست لە پرنسیپ و سروتەکانی ڕێبازی نەقشبەندیشدا بدۆزرێتەوە و ببینرێت کە دەتوانین بە ئاراستەی دنیایی ئەو ڕێبازە ناوی ببەین. مەبەست لەم قسەیەش ئەوە نییە کە ڕوانینی ئەم ڕێبازە دژی بنەماکانی ئایینە، نەخێر بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە لە پرنسیپی ڕێبازی نەقشبەندیدا دین و دنیا پێکەوە دەبەسترێت و درێژی تەمەن هەم زەمینە دەڕەخسێنێ بۆ ئەوەی مرۆڤ کارە دنیاییەکانی بە باشی جێبەجێ بکات، هەم درێژی تەمەن و بەردەوامی لە ژیاندا بوار دەڕەخسێنێ بۆ ئەوەی مرۆڤی خاوەن بڕوا ئەرکە ئاینییەکانی بە باشی جێبەجێ بکات، هەر وەك ئەو دەلالەتەش بەرهەم دێت دین و دنیا پێکەوە زەمینە بۆ پێگەیشتنی مرۆڤی تەواو بۆ کۆمەڵگای تەواو فەراهەم دەکەن.

لە بارێکدا کە ئەوی شاعیر بێ ئاگایە لە بوونی خۆیی و لە دەرەوەی خۆیشی، لەو کاتەدا دەنگێ بە ئاگای دەهێنێتەوە، لەلایەك دەنگی وریاکردنەوەیەتی بۆ پێشهاتی مردن، لەلایەکی ترەوە دەنگێکە ژمارەی گوناه و کردەوە دزێوەکانی خۆیی دێنێتەوە یاد، ئا لەم کاتەدا مردن نزیك دەبێتەوە و ئیزرائیل دەیەوێت گیانی بکێشێت، ئەمەش ئەو کۆتاییەیە کە ڕووبەری مەرگدۆستی لە بوونی ئەوی شاعیردا فراوان دەکات و ڕووبەری ژیان دۆستی تەسك دەکاتەوە. بەوەش مردن نزیك دەبێتەوە. ئەوەی مەولەوی دەیەوێت دوای بخات ئەو چارەنووسە تاڵەیە کە دەرباز بوون لێی مەحاڵە، بەڵام دیارە بۆ کەسی داهێنەری وەکو مەولەوی لە دوای سردینیشی ئامادەبوونێکی مەعنەوی هەیە کە ئەویش ئامادەبوونیەتی لە ڕووی داهێنانەوە کە ئامادەبوونێکە لە دەرەوەی مێژوودا بەرهەمی هێناوە، ڕاستە مەولەوی لە ڕووی فیزیکییەوە و بە گوێرەی خۆی ژیانی تەواو بووە بەڵام لە سنووری دەقەکانیدا و لە ئامادەبوونی بەردەوامی بەرهەمەکانیدا ئەو دەژی، بەڵام ژیانێك کە تەنیا ئێمە هەستی پێدەکەین و ئەو خۆی لێی بێئاگایە، هەڵبەت ئارەزووی ئەو بۆ دورخستنەوەی مردن بەو مەبەستەیە کە لە ڕووی فیزیکیشەوە بەزیندوویی

بمێنێتەوەو ژیانێك بژی کە خۆیشی لێی بە ئاگا بێت و چێژی لێوەربگرێت، نەك تەنیا ژیانێك لە چێژوەرگرتنی ئێمە لە جوانی و ئیستیکای بەرهەمەکانیەوە بەدەستی بهێنین و پرسیار و جیهانبینییەك کە ئەو لە دەقەکانیدا بەرهەمی هێناوە لە لای ئێمە ئامادەبوونی هەمیشەیی ئەو بەرجەستە بکات کە ئەوەش ئامادەبوونێکی مەعنەوییە، کەواتە لێرەدا دیسان هەمان هەڵوێستی پێشتر دەردەکەوێتەوە کە مەولەوی بڕوای بە ئامادەبوونی فیزیکی و مەعنەویی یان فیزیکی و رۆحی هەیە پێکەوە، ئەوەش پێکەوە گرێدانی دین و دنیایە. ئەمەش ڕوانینی رێبازی نەقشبەندییە بۆ پەیوەندی دین و دنیا.

لە کاتێکدا کە مەولەوی هەستکردنی بە پیری دەسەڵات بەسەر هەست و نەستیدا دەکات لە ترسی ئەوەدایە کەی مردن هێرشی بۆ بهێنێت و بیگوازێتەوە بۆ ئەو دنیای تەمەن درێژ، پێشتر داوای لە ساقی دەکرد کە مەیی پێشکەش بکات هەتا توانا و وزەی بداتێ بۆ بەرەنگاربوونەوەی رێگا و کێشەکانی دەشتی مەحشەر، بۆ ئەوەی بە چالاکییەوە بچێتە بەردەم لێپرسینەوە، دیارە مەولەوی وەها سەیری خۆی ناکات کە جێگای بەزەیی پێداهتنەوە بێت بۆیە نایەوێت لە رۆژی حەشردا لاواز و بێ توانا دەربکەوێت، بەڵکو دەیەوێت چوست و چالاك و بەهێز دەربکەوێت بۆ ئەوەی لاوازی نەبێتە هۆی چاوپۆشین لە گوناهەکانی، بەڵکو بەپێی ئەوە رەفتاری لەگەڵدا بکرێت کە لە ژیانی ئەم دنیایدا کردوویەتی. ئا لەم کاتەدا کە مەولەوی هەست دەکات گوناهەکانی حساب دەکرێن و مردن نزیك بۆتەوە و ئەمیش تاکو ئێستا دنیاویستی و ژیان دۆستی لە مردن و خەمی ئەو دنیا بێ ئاگایان کردووە، داوا لە گۆرانی بێژ دەکات کە گۆرانی یان مەقامێکی بۆ بچرێت بەڵکو بە ئاگای بهێنێتەوە و بیخاتەوە سەر رێگای بیرکردنەوە لە خوداو لە بەهێزکردنەوەی پەیوەستبوونی بە بنەماکانی ئایین و خوداپەرستیەوە.

مطرب بەو نەغمەی (شانازی)تەوە

یا بەو پەردەی خاك (حیجازی)تەوە

بوڵەندکەر دڵ سۆز صەدای دڵتەنگی

بەڵکم بێدار بوو جەی خاو سەنگی

های غەفڵەت تاکەی هام سەفەر و بەرد

بێدار بەرجەخاو کاروان و بەرد

مەولەوی کاتێ هەست دەکات مردن نزیك بۆتەوە و ئەمیش تاکو ئێستا بە ئومێدی دواخستنی مردن و تەنانەت بەدەستهێنانی نەمریش بوو، دەکەوێتە بارێکی ترەوە، باریك کە تیایدا گەڕانەوەی ئەو لە جوگرافیای خەیاڵەوە بۆ زەمینەی واقیع بەرجەستە دەبێت، بەلأم لەگەڵ ئەوەشدا هێشتا مەولەوی دەستبەرداری خەیاڵ نابێت، بەڵکو هەرچۆن بە خەیاڵ ساقی و مەی ئامادە دەکات، بەهەمان شێوە لە سنووری خەیاڵدا گۆرانی بێژ ئامادە دەکات و داوای لێدەکات مەقامی بۆ بچڕێت، لەو مەقامانەی کە ئاوازەکانیان هەڵگری ئیقاعێکی خەم هێنەرەو وا لە مرۆڤ دەکات کە بگەڕێتەوە بۆ ناو خودی خۆی و بکەوێتە باری تێڕامانەوە. بێگومان ئەمەش ئەو دەلالەتە هەڵدەگرێت کە مەولەوی لەم دەقەدا دەیەوێت نمایشێکی دوور و درێژ باری جەستەیی و مەعنەوی خۆی بکات و لەو ئاقارەشدا لەلایەك مەترسی مردن دەربخات و هەوڵی خۆیشی بۆ دواخستنی مردن یان بۆ بەدەستهێنانی نەمری ئاشکرا بکات، لە هەمان کاتدا مەولەوی هەست بە سەرنەکەوتنی ئەو هەولأنە دەکات و تێدەگات کە یەقینی مردن دایدەگرێت، ترس لەوەی کە توانای نەبێت لە ڕۆژی حەشردا بەسەرکەوتوویی تێپەڕێت، ئەویش لە ترسی گوناهەکانی. مەولەوی وەها وەسفی خۆی دەکات کە بەو پیری و لاوازییە زەحمەتە بتوانێت لەو تاقیکردنەوە چارەنووسسازە دەربچێت، لە راستیدا ئێمە دەزانین کە پەڕینەوە و دەرچوون لە تاقیکردنەوەی ڕۆژی حەشر پێویستی بە هێزی جەستەو چالاکی جەستەیی نییە، بەڵکو پێویستی بە توانا و هێزی رۆحی و مەعنەوی هەیە کە ئەویش سەرچاوەکەی خواپەرستی و جێبەجێ کردنی ئەرکە ئاینییەکان و ئەندازەی پەیوەستبوونە بە خوداو پێغەمبەر و ئایینەکەیەوە. لاوازی جەستەیی دەلالەتی لاوازی ئاستی پەیوەستبوون و دڵسۆزی بۆ خودا و پێغەمبەر و بنەماکانی ئایین هەڵدەگرێت، لە راستیشدا دەشێ بە گوێرەی مەولەوی ئەو ترسە ڕوویەکی واقیعیانەی نەبێت چونکە ئەو کەسێکی بڕوادار و پەیوەستبووە بە ئیسلامەوە، بەلأم ئەوە ئاشکرایە مرۆڤ چەندێ نزیکتر بێت لە خوای خۆیەوە بەو ئەندازەیە ترسی زیاد دەکات چونکە لە نزیکبوونەوەدا

لە خودا ئاستی هەستیاری بوون زیاد دەکات و مرۆڤ لە بچوکترین جوڵە و قسەی خۆی بە گومان دەبێت لەوەی ئایا سنووری ڕێگا پێدراوی بەزاندووە یان نا.

مەولەوی لە کاتی هەستکردنیدا بە واقیعی پیربوون و لە بێ ئومێدی بوونیدا بەوەی لە مردن دەرباز بێت. ڕاستەوخۆ خۆی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی مردن ئامادە دەکات، بەڵام لە پێشهاتنی مردندا لەبری ئەوەی داوا بکات کە پێڕەوە جێگیرەکانی ئیسلامی لە تەقسی مردندا بۆ جێبەجێ بکەن لە خوێندنی یاسین و سروتەکانی تر کەچی داوا دەکات لە گۆرانی بێژ لەم کاتەدا کە ئەم لە مردن نزیك بووەتەوە مەقامی غەمگینی بۆ بڵێت، هەتا لە خەوی خامۆشی بێ ئاگابوون لە خۆیی و لە دەرەوەی خۆی بە ئاگای بهێنێتەوە، لێرەدا دەشێ ئەو گۆرانییەی یان ئەو مەقامەی کە مەولەوی داوای دەکات (یاسین) بێت و گۆرانی بێژیش ئەو کەسە بێت کە یاسین دەخوێنێت لە مەلا یان هەرکەسێکی شارەزای ئەو بوارە. ئەوە ئاشکرایە کە یاسین وەکو ئاگادارکردنەوەی مرۆڤ لە چارەنووسی مردن و لە دەستپێکردنی ئەو دنیا وایە، یان ڕێنومایی کردنی ڕۆحە بۆ خۆئامادەکردن بۆ دەستپێکردنی قۆناغێکی نوێ بە گوێرەی کەسی مردوو، هەروەك لە هەمان کاتدا پارانەوەیە بۆ ڕزگارکردنی ڕۆح لە ئازارەکانی گیان کێشان و درێژنەکێشانی کاری گیان کێشان. لێرەدا جارێکی تر مەولەوی بەدوای ڕزگارکەردا دەگەڕێت پێشتر ئەرکی ڕزگارکەر لە ڕوانینی ئەودا جیاواز بوو، بریتی بوو لە دوورخستنەوەی ترسی مردن یان بەدەستهێنانی نەمری، بەڵام ئەمجارەیان ڕزگارکردنی ڕۆحە لە ئازاری گیان کێشان، یان هەوڵدانە بۆ ڕزگارکردنی ڕۆح لە ئەشکەنجەی ئەو دنیا ئەویش بەوە دەبێت کە دەنگی ڕزگارکەر وریای بکاتەوە و پەیوەندی ئەو بەخودای خۆیەوە سەر لە نوێ پتەو و بەهێز بکاتەوە و بە بڕوایەکی تەواوەوە ڕووبەڕووی مەرگ ببێتەوە.

مەولەوی داوای مەقامی خەماوی دەکات، بە واتا بە جۆرێك دەیەوێت گوێی لەو لاواندنەوەیە بێت کە لەسەر مەرگی دەکرێت، بەڵام لە هەمان کاتدا پێیوایە ئەو مەقامە خەماوییە بێداری دەکاتەوە و بە ئاگای دەهێنێتەوە لە یەقینی مردن بە تایبەتی کاتێ هەست دەکات پیری توانای لەبەر دەبڕێت و هاوەڵان و هاوتەمەنانی ئەو مەرگ لەگەڵ

خۆی پێچاونیەتیەوە، ئیتر ئومێدی ژیانیش لای ئەم هەرەس دەهێنێت و دەبێ لە چاوەڕوانی ئەو چرکەساتەدا بێت.

ئەوەی ئەم دەقەی مەولەوی لە ئاستی دیار و بینراودا بەرجەستەی دەکات ئۆتۆبایۆگرافیای ژیانی ئەوی شاعیرە لەو ساتەوە کە هەست دەکات پیری نزیك بۆتەوە هەتا ئەو کاتەی کە بەناچاری مل بۆ حەقیقەتی مردن کەچ دەکات، ئەمەش لە شێوەی گێڕانەوە و هاوشێوەکردنی خۆی و بەشەکانی جەستەی لەگەڵ توخم و ڕەگەزەکانی سروشتدا بەرجەستە دەکات. لە کاتی هەستکردن بە پیری و راوەستان لەبەردەم دەروازەکانی مەرگدا پەنا بۆ رزگارکەر دەبات کە ئەویش لە پلەی یەکەمدا ساقی و مەیەو لە پلەی دووەمیشدا گۆرانی بێژ و مەقامی غەمگینە، بەڵام نەیەکەمیان دەتوانێت لە پیری و مردن رزگاری بکات، نە دووەمیان دەتوانێت دڵنیایی و یەقینی بەهەشتی پێببەخشێت و ڕۆحی لە ئازاری گیان کێشان و لە ئازار و ئەشکەنجەی پاش مردن رزگار بکات، ئەگەر گوناهەکانی ئەوەندە زۆربن شایانی ئەشکەنجەدان بێت.

مەولەوی بەرجەستەی سەردەمێك لە ژیانی خۆی دەکات، سەردەمێك کە خاڵی نییە لە ئازار و نیگەرانی و ترس، ئەمەش ئەو دەلالەتە هەڵدەگرێت کە ژیان جۆرێکە لە تراژیدیا و ئاسودەیی شتێکی رێژەیی کەم و کورت تەمەنە، مادەم چارەنووسێك چاوەڕوانی هەموومان دەکات کە ئەویش چارەنووسی مەرگە کەواتە ئێمە بوویەکی قەدەرین و هەموو شتێ بە گوێرەی ئێمە لە دەرەوە و لە سەرەوەی خودی خۆمانەوە بۆمان بڕیار دەدرێت، بە واتا ئێمە ئەو بەرکارەین کە هەمیشە کارمان لەسەر دەکرێت، بەبێ ویستی خۆمان لەدایك بووین، گەورە دەبین، پیر دەبین و دەمرین، ناشتوانین لەم زنجیرە رووداو، یان گۆڕانکارییەی کە بوونی ئێمەی پیا تێپەڕ دەبێت هیچ بگۆڕین.

ئەو پرسیارەی کە دەشێ لێرەدا بەرزی بکەینەوە کە لە ئاستی نادیاری دەقەکەدا دەبینرێت ئەوەیە ئایا بۆچی مەولەوی خۆی و بەشەکانی جەستەی خۆی بە سروشت و توخمەکانی سروشت بەراورد دەکات؟ یان هاوشێوە دەکات. دەشێ لە پشتی ئەم هاوشێوە کردنەوەیەوە ئەو دەلالەتە بەرهەم بێت کە سروشت سەرچاوەیە و ئەو لە پێش مرۆڤدا ئەفرێندراوە و رووبەرێکی هێندە فراوانیشە کە بۆ هەر خاسێت و سیفاتێکی نموونەیی

لە ئاستی جوانی، قەشەنگی، سەرنج ڕاکێشی، دەوڵەمەندی، نهێنی، سادەیی، ئاڵۆزی، دەبێ بگەڕێینەوە بۆ سروشت چونکە لە هەر کام لەو بوارانەدا ئەو یەکەمە و دەبێ هەر شتێکی تر لەگەڵ ئەودا هاوشێوە بکرێت ئەگەر مەبەست دەرخستنی ئاستی دەوڵەمەندی ئەو شتە بێت لە خاسێتێکی دیاردا.

ئایا هەوڵدانی مەولەوی بۆ هاوشێوەکردنی خۆی و بەشەکانی جەستەی لەگەڵ سروشت و توخمەکانی سروشتدا بنەمایەکی ڕۆمانسیانەی هەیە و لەوێوە سەرچاوە دەگرێت کە مەولەوی وەکو شاعیرێکی ڕۆمانسی گەڕابێتەوە بۆ نێو سروشتی جوان و سادەو پڕ لە هێمنی؟ یان لە بنەڕەتدا مەولەوی پەروەردەی نێو سروشتەو بۆ هەر هاوشێوە کردنێکی خۆی نزیکترین شت کە خۆیی لەگەڵ هاوشێوە بکات ئەو سروشتەیە کە تیایدا دەژی؟

دیسان ئەوەی لەم دەقەدا لە ئاکامی شۆڕبوونەوەدا بۆ ئاستی نادیار دەبینرێت ئەوەیە کە مەولەوی لە سنووری خەیاڵدا یان لە جوگرافیای خەیاڵدا ئۆتۆبایۆگرافیای خۆی دەنووسێتەوە، بەڵام ئەو ئۆتۆبایۆگرافیایە قۆناغێك لە ژیانی ئەو دەگرێتەوە کە قۆناغی پیرییە، هیچ بەڵگەیەکی ئەوتۆش لە دەقەکەدا نابینرێت کە دەریبخات بەراستی ئەم دەقە بەرهەمی سەردەمی پیری مەولەوییە، بۆیە دەشێ وای بۆ بچین کە ئەم دەقە بەرهەمێکە لە ئەزموونی شیعری ئەم شاعیرە و دەشێ ئاخاوتنی قۆناغێك لە ژیانی مرۆڤ بکات کە ئەویش قۆناغی پیرییە و ئەمەش دیاردەیەکی سروشتی گشتگرە بە گوێرەی مرۆڤ و هەموو زیندەوەرانی تریش، بۆیە دەشێ وای لێکبدەینەوە کە وەسفکردنی پیری لای مەولەوی مەرج نییە دەرئەنجامی هەستکردن بە پیری خۆی بێت، بەڵکو دەشێ قسەکردنی ئەو لەسەر مەسەلەی پیری و مردن دەرئەنجامی ڕوانینێکی فەلسەفیانە بێت کە ڕەخنە لەو چارەنووسە بگرێت کە مرۆڤ بەبێ ویستی خۆی ڕووبەڕووی دەبێتەوە و هیچ ڕێگایەکی ڕزگاربوونیشی نییە، ئەمەش بۆ دەرخستنی ئەوە بێت کە لە ڕاستیدا مرۆڤ سەرباری چالاکی و ژیری و هەوڵدانی بۆ دەسەڵاتکردن بەسەر گەردوندا بەڵام بوویەکی قەدەرییە و تەنیا لە سنوورێکی دیاریکراودا دەتوانێت بجوڵێت و تەنیا دەتوانێت ڕۆڵی لە گۆڕینی شتە سادە و ئاساییەکاندا هەبێت و تاکو ئێستا لە بەرامبەر کێشەی

پیربوون و مردندا دەستەوسانە و هیچی پێناکرێت. ئەمەش ئەو جیهانبینییەیە کە ئەم دەقەی مەولەوی بەرهەمی دێنێت، واتە مرۆڤ چەندێ زیری بەکاربهێنێت و چەندێ بەتوانا بێت لە یەکەم ئەفریدەبوونیەوە تاکو ئێستا نەیتوانیووە هیچ شتێك سەبارەت بە چارەنووسی خۆی بگۆڕێت و وەکو هەر پێکهاتەیەکی زیندووی تر ملکەچی یاسای پیربوون و مردنە، هەر چۆن لە رابردوودا بە ئومێدی ژیان و بەدەستهێنانی نەمری پەنای بۆ ئەفسانەی ئاوی حەیات بردووە، ئێستاش لەسەر زەمینەی واقیع نەیتوانیووە جێگیرەوەی ئاوی حەیات بدۆزێتەوە. ئومێدی نەمریش لە کۆنەستی مرۆڤایەتیدا ئامادەیە، بەڵام گەیشتن بە نەمری تاکو ئێستا لە سنوری مەحاڵدایە.

زنجیرەی کتێبە چاپکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم ساڵی ٢٠٠٦

ناوی کتێب	نووسینی	وەرگێڕانی
٣٣٧-ئەفسانەی کتێب	کۆمەڵێ نووسەر	یاسین عومەر
٣٣٨-کۆ چیرۆك	ڕەووف بێگەرد	
٣٣٩-قەدری جان	مەریوانی عومەر دەوڵەت	
٣٤٠-ئیتیێك لە ڕۆژنامەوانیی کوردیدا	شوان ئادەم ئەیڤەس	
٣٤١-تیشکێك لەسەر ڕۆمان	عەبدولڕەحمان مونیف	شیرین.ك
٣٤٢- لە گوڵەوە هەتا سووتوو	شێرکۆ بێکەس	
٣٤٣-محەمەدی قازی کێیەو...	ئا:سەیدعەلی ساڵحی	ڕێباز مستەفا
٣٤٤-ئافاتەکانی بنەماڵەی مێخەك	عەتا محەمەد	
٣٤٥-فەلسەفەو لاهوت لە...	د.حەمید عەزیز	
٣٤٦- دیوانی مەولەوی		
٣٤٧- لەئەدەبی ڕووسییەوە		ئەنوەر قادر
٣٤٨-لاوێتی لە پیریدا	ئەمین ڕوەیحە	تۆفیق سەعید محەمەد
٣٤٩-فیکری خۆرئاوا	هاشم ساڵح	شوان ئەحمەد
٣٥٠-کلاولارو قەرەچی	د.ئیبراهیم قەرەچی	ئەحمەد مەولانی

لەبڵاوکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

بەرگسازی: قادر میرخان